

Юр'єв Є. Д.,

студент магістратури факультету прокуратури

науковий керівник: д. ю. н., професор,

завідувачка кафедри кримінального процесу

Капліна О. В.,

Національний юридичний університет

ім. Ярослава Мудрого, Харків

МЕТА УЧАСТІ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Інститут понятих має багатовікову історію законодавчого регламентування. Однак, у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) його законодавча регламентація є досить поверхневою. Розробники чинного КПК України залишили поза увагою низку питань, що стосуються участі понятого у кримінальному провадженні. Зокрема, до таких питань відноситься мета участі понятого під час досудового розслідування кримінального провадження. Питання законодавчого визначення мети участі понятого у кримінальному провадженні не є новим, воно була відома ще за часів дії Кримінально-процесуальних кодексів Української РСР 1922 р., 1927 р. і 1960 р. Аналізуючи ст. 76 КПК 1927 р. і ст. 127 КПК 1960 р. можна зазначити, що формальною метою участі понятих було підписання протоколу слідчої дії у якій вони брали участь. Фактично понятий був і є незаінтересованим спостерігачем, який стежить за ходом проведення процесуальної (у тому числі і слідчої) дії, а після її завершення посвідчує своїм підписом у протоколі факт її проведення. Це положення впливає як із слідчої, так і з судової практики. Однак, воно не регламентовано законодавчо.

Вказана прогалина породила низку тлумачень норми, що регулює участь понятого у процесуальних діях. У дослідженнях щодо інституту понятих у кримінальному провадженні переважно зустрічається дві точки зору щодо мети участі понятих: (1) контроль за законністю проведення тих дій до яких

залучалися поняті, (2) спостереження за ходом відповідної дії, її посвідчення у протоколі та підтвердження перед судом.

Наведемо наступні позиції дослідників, у яких висловлюється думка про контроль з боку понять. Б. М. Кичеев зазначав, що наявність інституту понять у кримінальному провадженні є проявом *певної недовіри до слідчих працівників*. Дослідник виходив з того, що участь понять сприймається законодавцем як своєрідна гарантія «законності та правильності» дій слідчого [1, с. 34]. В. А. Фастовець, розмірковуючи про мету участі понять у кримінальному процесі, наводив приклад із власної практики, коли поняті на питання щодо обізнаності у своїх обов'язках відповіли йому фразою «стежити, щоб слідчий та оперативники чогось не підкинули або не прибрали». Із цього дослідник робив висновок, що у свідомості громадськості метою участі понять є контроль громадян за слідчими діям. Дослідник ставив питання про те, *чи не є участь понять публічним проявом недовіри до правоохоронця, його професійних та морально-етичних якостей*[2, с. 77—78].

І. В. Вернидубов та В. Т. Маляренко доходили висновку, що сам по собі факт існування інституту понять свідчить про недовіру до працівників правоохоронних органів з боку держави, що сприймається цими працівниками як образа та приниження [3, с. 26].

Ми не поділяємо точку зору, що метою участі понять є гарантування законності, контроль за проведенням процесуальної дії, через недовіру правоохоронним органам.

(1) Сама по собі участь понять у процесуальних діях у передбачених КПК випадках є однією із гарантій дотриманням засади законності кримінального провадження. Проте, для визнання доказів отриманих внаслідок проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (далі — С(Р)Д) — достовірними та допустимими, лише самої участі понять недостатньо. Повинні бути дотримані й інші вимоги КПК України, що можуть стосуватися відповідної процесуальної дії та її учасників.

(2) Понятий не може здійснювати контроль за проведенням процесуальних дій, оскільки обов'язковим елементом контролю є перевірка. Понятий, який не обізнаний, ані у законодавстві, ані у обставинах конкретного провадження не може перевірити законність процесуальних дій, не говорячи вже про те, що відповідно до КПК України він не має такого права. Іншим елементом контролю є методи, які можуть полягати у прийнятті рішень та вчиненні дій, направлених на припинення та усунення порушень. Проте, будучи не обізнаним та не наділеним спеціальними повноваженнями, понятий не може вважатися суб'єктом контролю.

(3) Рівень довіри до органів охорони правопорядку у нашому суспільстві протягом тривалого часу був меншим від рівня недовіри, а щодо деяких органів правопорядку, рівень недовіри досі значно перевищує рівень довіри¹. Саме тому цілком справедливою видається позиція висловлена О. Р. Михайленком про те, що поняті своєю присутністю «попереджають опорочування дій слідчого» та зібраних ним доказів [4, с. 338]. На підтримку висловленої позиції хочемо додати, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України участь понятих у процесуальних діях можна поділити на три види: обов'язкову (при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, у випадках коли не застосовуються положення ст. 615 КПК), альтернативну (при проведенні деяких інших С(Р)Д, коли участь понятих можна замінити безперервним відеозаписом) та додаткову (коли слідчий або прокурор визнають за необхідне залучили понятого до проведення процесуальних дій, що не є перелічені у ч. 7 ст. 223 КПК України). Тобто, на сьогоднішній день, у переважній більшості випадків залучення понятих не є обов'язковим, а відбувається саме за вибором та рішенням особи, що проводить відповідну дію.

¹ Так за даними порталу «Слово і діло», ще у 2021 р. 52,9 % респондентів не довіряли органам Національної поліції. Станом на 2023 р. ця цифра зменшилась до 30,4 %. У 2020 р. рівень недовіри до СБУ був 55,8%, у 2023 р. відсоток недовіри зменшився до 22 %. Рівень довіри до НАБУ з 2016 р. по 2021 р. був менший від рівня недовіри 2-5,5 разів (максимальний розрив у цих показниках був у 2021 р., коли НАБУ довіряло 12,4 %, а недовіряло 71,1 %), станом на 2023 р. НАБУ недовіряють 48,7% опитаних, а довіряють лише 29,8 % (Як змінювався рівень довіри українців до силових та правоохоронних органів. (21.06.2023). *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/21/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-doviry-ukrayincziv-sylovux-ta-pravoohoronnyx-orhaniv>).

Варто навести і окремі думки науковців щодо того, що метою участі понятих є спостереження за процесуальною дією та їх посвідчення. Так, А. А. Котова, Ю. І. Азаров та В. А. Шкелебей пропонували доповнити КПК України статтею 72¹, у якій зокрема вказати, що поняті запрошуються для посвідчення результатів провадження слідчої (розшукової) дії, а також їх змісту, ходу та результатів [5, с. 191]. М. А. Самбор також пропонував доповнити чинний КПК України статтею 72¹, де закріпити, що поняті зобов'язані посвідчити у протоколі відповідність записів виконаним діям, під час провадження яких вони були присутні, або підтвердити своїми показаннями відповідність дій записам, що містяться на матеріальних або технічних засобах [6, с. 345]. Ми приєднуємось до цих пропозицій, оскільки вони ґрунтуються на загальноюридичному принципі правової визначеності та мають за мету врегулювання прогалини чинного законодавства.

У підсумку, можемо зазначити, що визначення мети участі понятих у кримінальному провадженні є одним із аспектів проблеми законодавчого врегулювання інституту понятих. Вважаємо, що висвітлене у дослідженні питання може бути вирішене лише комплексно, разом із вирішенням проблеми врегулювання інституту понятих. Відмова від інституту понятих у КПК — не може розв'язати проблему, яка виникла через законодавчу неврегульованість цього інституту кримінального процесу. На наше переконання, напрямом, в якому варто просуватися законодавцю з метою забезпечення правової визначеності їх участі у кримінальному процесі є достаньте законодавче регламентування цього інституту, визначення у КПК України не тільки мети участі понятих у кримінальному провадженні, а й їх правового статусу — прав та обов'язків, вимог до їх особи, врегулювання питання компенсації збитків, що понесли поняті у наслідок участі у процесуальній дії.

Список використаних джерел:

1. Кичеев Б. Все ли понятно понятным? *Социалистическая законность*. № 6, 1990.

2. Фастовець В. Інститут понятих. Архаїчне явище чи процесуальна гарантія прав учасників кримінального судочинства *Вісник прокуратури*. № 3 (129), 2012.
3. Маляренко В. Т., Вернидубов І. В. Про інститут понятих у кримінальному процесі України. *Вісник Верховного Суду України*. №3 (25), 2001.
4. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Научно-практическое издание. Киев: Юринком Интер, 1999. 448 с.
5. Котова А.А., Азаров Ю. І., Шелебей В. А. *Інститут понятих у кримінальному провадженні України*. Київ: ВД «Дакор», 2014. 196 с.
6. Самбор М. Процесуальний статус понятого як учасника кримінального провадження за нормами Кримінального процесуального кодексу України *Право України*. № 5, 2013.